

STILSTAAN BIJ FOTO'S

MARIJE VAN DER HOEVEN

STILSTAAN BIJ FOTO'S

MARIJE VAN DER HOEVEN

Hoe kan ik kinderen beter naar foto's laten kijken?

Inleiding Al meer dan twintig jaar geef ik fotografieles aan kinderen op basisscholen. In al die jaren verschoof de aandacht van sociaal geëngageerde projecten (maak foto's voor een krantje) naar kunsteducatieve projecten (maak foto's voor een dagboek, zoals fotograaf *Lartigue* deed). Kinderen kregen les in de donkere kamer, maakten zelfportretten met een draadontspanner en fotografeerden met de simpelste camera, een pinhole-blik. Ik maakte projecten over het fotograferen van fantasie, geluk en oneindigheid. Bij al die fotoprojecten ging ik er van uit dat kinderen aldoende de beeldtaal zouden leren kennen.

Beleidsmakers spreken over 'mediawijsheid' en 'visuele geletterdheid'. Maar naar de manier waarop beeldanalyse op een basisschool in de praktijk kan worden gebracht is nauwelijks onderzoek gedaan. In dit verslag sta ik stil bij de vraag *Hoe kijken kinderen naar foto's en welke leeraspecten passen het beste op welke leeftijd?* Ik heb hierover diverse boeken en artikelen gelezen, stemformulieren bekeken en mensen geïnterviewd. En op twee basisscholen heb ik met een aantal groepen gewerkt om mijn nieuwe inzichten in de praktijk te toetsen.

Wisfunctie Sinds vier jaar werk ik nog uitsluitend met digitale camera's. Dat is praktisch, werkt bijzonder snel en dwingt tot een directe analyse van de beelden. De wisfunctie is belangrijker geworden dan de opnameknop. De vragen die ik de kinderen stel: *Welke foto's bewaren we en kun je ook zeggen waarom?* werken eerder remmend dan stimulerend.

Ingeborg Denessen die al zeven jaar op dezelfde school fotografieles geeft, zegt: 'Kinderen zitten in hun spel, je vraagt veel van ze om daar een moment uit te isoleren en daarbij stil te staan'.

Hoe speels kinderen ook zijn, uit zichzelf zoeken ze meestal geen ander kader of moment. Een rustige achtergrond vinden ze bijvoorbeeld domweg 'saai'. Eigenlijk begrijpen kinderen vaak niet waar het mij om te doen is: *Het beeld zelf een overtuigende kracht geven*. De hulp die ik hen geef is mijn fotografische blik.

Een onderzoek aan de Universiteit van Birmingham maakte mij duidelijk hoe anders kinderen fotografie beleven. Zij gebruiken fotografie zoals een amateur-fotograaf dat doet: spontaan, om een moment te pakken. Het bekijken van een foto is niet meer dan de bevestiging van het mentale beeld: 'Ja leuk, zo was het'. Kinderen denken nog niet in beelden, maar in *het onderwerp* dat ze zien. Ze kennen de kracht van het manipuleren nog niet, de kracht van beeldtaal. Het gaat hen niet om *hoe* iets wordt afgebeeld, maar *wat* er wordt afgebeeld. Vijftienjarigen bijvoorbeeld, hebben vaak een hekel aan foto's waarop overduidelijk geposeerd wordt. Zij geven de voorkeur aan informele, authentieke en directe snapshots. De meeste volwassenen bekijken foto's trouwens vaak alleen op het onderwerp en fotograferen ook zonder bewust gebruik van beeldelementen.

Thuisopdracht Geïntrigeerd door de vraag hoe kinderen kijken deelde ik aan alle kinderen uit groep 4, 6, 7 en 8 van de Leonardo da Vincischool om beurten camera's uit. Om zo min mogelijk te beïnvloeden kregen de kinderen bij de opdracht '*Hier kijk ik graag naar*' een korte instructie: Je krijgt vijf kansen, je mag vijf verschillende dingen fotograferen, of vijf keer hetzelfde op een andere manier. Kijk, voordat je klikt, eerst goed op de camera of het beeld er voor jou goed uitziet. Er zat een wedstrijdelement in: Eén van de foto's werd vergroot en semi-permanent op de schutting van het schoolplein gehangen.

Op deze school deed ik tegelijkertijd een kort fotoproject waarin licht, standpunt en compositie een onderdeel vormden, zonder dat ik die elementen nadrukkelijk zo benoemde. Van die beeldelementen zag ik nauwelijks iets terug in de 'wedstrijdfoto's', die buiten schooltijd zelfstandig gemaakt waren. Dit verbaasde zowel mij als de coördinatrice beeldende vorming, omdat deze school al jarenlang de nadruk op een beeldende leerlijn kent. Zo'n vijfhonderd foto's uit die opdracht bevestigen het beeld dat *kinderen uit zichzelf niet bezig zijn met het vormgeven van een foto*. En dat ze eigenlijk alleen maar geïnteresseerd zijn in *het onderwerp* erop: Katten, cavia's en speelgoed of de voorkant van de Donald Duck. Een judodiploma aan de muur. Waardevolle dingen voor de kinderen, maar niet meer dan de registratie ervan, vaak onscherp, met rommelige voor en achtergrond, snel, terloops en zonder al teveel moeite of aandacht gemaakt.

De volgende foto's spraken mij wel aan: Een kind uit groep 6 herhaalde thuis de griezelfoto's die we op school in het donker maakten. Een kind uit groep 8 ging op de grond liggen en fotografeerde een madeliefje van dichtbij en onscherpe benen op de achtergrond. Een ander meisje uit haar groep oefende eerst op haar eigen camera haar sprongen op een trampoline. Toen ze die foto's bekeken had, trok ze een andere outfit aan, deed lippenstift op en sprong voor de uitgeleende camera nog een keer. Dit meisje is op haar leeftijd een uitzondering in het zelfstandig zoeken naar het vormgeven van een foto.

'Hier kijk ik graag naar' is eigenlijk een ingewikkelde opdracht. Niet alleen *wat* je fotografeert is van belang, maar ook *hoe* je het fotografeert, zodat het een foto oplevert waar ook anderen graag naar kijken. De betrokkenheid bij hun eigen foto's maakte het bespreken ervan complex. Dat is ook het geval bij het bespreken van een opdracht die onder schooltijd is gemaakt: De kinderen staan er vaak zelf op en het kost moeite om hen daar op een abstractere manier naar te laten kijken. Collega's bevestigen dit.

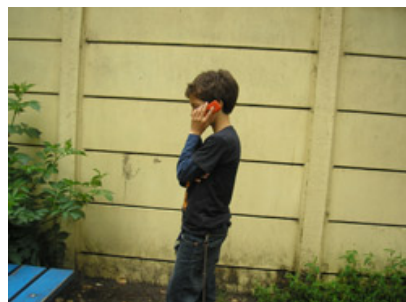
Fotoanalyse Uit een onderzoek van *D. van Loon* blijkt dat vijfjarigen niet zagen dat een bos tulpen vanuit *een andere beeldhoek* gefotografeerd was. Ik hoopte meer van dit soort onderzoeken met zo'n duidelijke conclusie te vinden, waardoor ik beter inzicht zou krijgen op welk moment kinderen toe zijn aan bepaalde fotografische begrippen. Dat is jammergenoeg niet gelukt.

Standpunt Een aanknopingspunt dat ik wel heb gevonden is het bespreken van *standpunt*. De opdracht is dan: 'Laat een foto van jezelf maken alsof je een reus bent. Zet de camera op de grond'. Kinderen zijn vaak helemaal in de war: 'Kijk nou! Hoe kan dat?' Keer op keer blijkt dit een leuke en leerzame opdracht voor groep 6 te zijn. Dit werd bevestigd door *A. Hulzink* die al jaren beeldend onderwijs op een basisschool geeft en aan de tekeningen van kinderen van die leeftijd ziet, dat ze op zoek zijn naar het perspectief.

Moment *Villa Zebra* in Rotterdam organiseert samen met *Kidsweek* de beste nieuwsfoto van het jaar. Daarbij participeren acht andere instanties, onder meer het *Foam*. Deze wedstrijd is overgenomen van *World Press Photo*. Omdat ik benieuwd was naar de motivatie van de keuze van de kinderen heb ik tweehonderdvijftig stemformulieren uit 2008 doorgenomen. Tweehonderddertig kinderen geven geen enkele fotografische reden waarom ze op een bepaalde foto stemden. Zij schrijven dingen op als: 'Ik heb ook zo'n hondje' of: 'Ik ben een fan van Britney Spears'. De kinderen laten dus het onderwerp op de foto winnen en niet de foto zelf.

In de theorie van *M. Parsons* is dit het eerste stadium om een beeld te beschouwen: Wat je ziet roept associaties op. Vierentwintig kinderen noemden als motivatie *het moment* waarop de sportfoto gemaakt was. Ik denk dat dit voor kinderen het duidelijkst herkenbare element in een foto is.

Kompositie Dit is een van de moeilijkste begrippen om aan kinderen uit te leggen. Op de Annie M.G. Schmidtschool gaf ik de kinderen de opdracht om een foto te maken waarop je kon zien dat iemand 'alleen' was. In eerste instantie werd het woord 'alleen' letterlijk opgevat. Een jongen liet zichzelf fotograferen terwijl hij telefoneerde met zijn mobieltje. Commentaar van de kinderen: 'Hij belt zijn vriend'. Daarna liet ik kinderen zien dat je op één foto een tegenstelling in beeld kan brengen: kinderen die samen spelen en een kind dat afgezonderd staat. Bijna alle kinderen vonden deze kompositie het overtuigendste het woord 'alleen' illustreren.

Details

Kinderen hebben vaak een verrassend gevoel voor *details*. Hoe komt dat? Op een foto staat bijvoorbeeld een grote hond die door volwassenen meteen herkend wordt als 'een Sint Bernhard'. De hond wordt onmiddellijk gelabeld en opgeslagen in het geheugen. Alle overige details zijn daardoor irrelevant en worden over het hoofd gezien. Kinderen hebben die kennis nog niet, zij moeten het hebben van alle beschikbare *visuele* informatie. Zij maken daarom ook meer en gedurende een langere tijd oogbewegingen bij het 'lezen' van een foto. Kinderen kunnen visuele informatie veel minder filteren waardoor ook details uit de achtergrond in het werkgeheugen terecht komen. Pas in de puberteit ontwikkelt de prefrontale cortex zich en die zorgt ervoor dat de aandacht naar de essentie wordt teruggebracht. Uit de kijktesten die ik met de kinderen deed, sprong dit gedetailleerde kijken er ook af en toe verrassend uit.

Fantasie, realisme In een aantal groepen heb ik kijktesten uitgevoerd waarbij de kinderen in een toetsopstelling zaten en schriftelijk vragen beantwoordden. In iedere groep zaten grote verschillen. Kinderen laten hun *fantasie* los op een foto zodra daar ruimte voor is. Dat is nog sterk in groep 5 en 6. In groep 7 neemt dit af. Opmerkelijk is dat kinderen die interessant beeldend werk maken ook een foto beter kunnen lezen. Een paar leerkrachten bevestigden dat kinderen die bijzondere antwoorden gaven ook cognitief hoger scoren in de klas. Ik vraag me af of een interpretatie van een foto iets kan zeggen over de intellectuele capaciteit van een leerling.

Ben Schasfoort schrijft dat alle groepen van het basisonderwijs aan beeldbeschouwen zouden moeten doen. Met kinderen kijken naar beeldend werk van henzelf en naar dat van volwassenen, waarbij flink gevarieerd moet worden in objecten en materialen. Het leren beschouwen begint pas echt in groep 7. Dan wordt het zakelijk logisch denken sterker. Over het bespreken van foto's en de daarbij optredende problemen wordt in dit boek niet dieper ingegaan.

T. Tolsma en *V. v.d. Heide*, docenten Kunstkijkuren, zeggen dat volwassenen weliswaar meer bagage hebben, maar dat kinderen gedetailleerder, onbevangener en gevoeliger kijken. Tot aan het einde van groep 8, dan wordt het groepsproces sterker en houden kinderen hun eigen ideeën voor zich.

Abstractie

Fotograferen is een abstractie: Een foto communiceert woordeloos een gevoel of een idee. Kinderen vinden het moeilijk om foto's te becommentariëren. Om een foto als een buitenstaander te beschouwen en degene die op een foto staat niet bij zijn eigen naam te noemen, maar bijvoorbeeld 'een jongen'. Om de *werkelijkheid* even los te laten en alleen te benoemen wat je ziet en daaraan een betekenis te koppelen.

Op de Leonardo da Vincischool besprak ik met de hele klas drie nieuwsfoto's van politieke leiders. De belangrijkste vraag daarbij werd: Waarom loopt President Obama met een pompoen onder zijn arm de vliegtuigtrap af? Het gesprek duurde ongeveer een half uur. Na afloop riepen de kinderen: 'Dit is *erg* leuk om te doen!' En: 'Ik wist niet dat er zoveel over een foto te vertellen was!' Als vervolg gaf ik kinderen een werkblad met vragen om een nieuwsfoto zelfstandig te analyseren. Dit bleek een stuk lastiger te zijn. Een gezamenlijk gesprek werkt beter, dat tilt het niveau van de klas omhoog.

Pleidooi

Kinderen in de bovenbouw zijn toe aan realistische onderwerpen. Ik merkte dat het gesprek veel enthousiaster gevoerd werd en veel verder ging dan het praten over eigen foto's.

Nieuwsfoto's bieden veel aanknopingspunten en daarin zie ik mogelijkheden om beeldtaal te leren analyseren. Kinderen vinden het gemakkelijker om daar analytisch naar te kijken dan naar foto's van klasgenoten. Want de betrokkenheid ten opzichte van elkaar, de verlegenheid of schaamte is daarbij vaak te groot.

Ik pleit daarom ook voor het stilstaan bij een foto, gewoon geknipt uit krant of tijdschrift. Omdat er al zoveel haast is in de wereld en verse actuele foto's verfrissend zijn naast de waarde vrije foto's uit de schoolboeken. Dat moedigt leerlingen aan om te leren kijken, na te denken, conclusies te trekken en tot verdiept inzicht te komen. Op die manier voelen kinderen zich op een volwassen niveau aangesproken.

Praktijk

Voordat ik kinderen naar foto's liet kijken wilde ik ze eerst iets laten ervaren. Dus gaf ik een paar fotolessen in groep 6 van de Annie M.G. Schmidtschool. De leerkracht had mij gewaarschuwd dat de kinderen bij een bezoek aan het FOAM tijdens het bespreken van de foto's weinig concentratie opbrachten. Daarom gebruikte ik verschillende werkvormen.

Tijdens de eerste les verdeelde ik de kinderen in groepjes van zes, die elk zonder mijn hulp een specifiek fotografisch onderwerp moesten 'oplossen'. Dit past in de zienswijze van de hersenonderzoeker *A. Diamond* die het probleemgestuurd onderwijs roemt. Studenten leren volgens haar het meest door met de lesstof te werken, niet door te luisteren naar een docent, hoe bevlogen die ook is.

Vervolgens liet ik de groepjes zien wat ik zelf met de opdracht zou doen. Zo kon ik tevens de kinderlijke blik verbinden met mijn volwassen oog. Per groepje ontstonden dus zowel foto's die gemaakt waren met de directe kinderblik, als foto's met de door mij gestuurde blik.

In de tweede les liet ik een selectie van de foto's zien en stelde ik hen schriftelijk vragen. Ik maakte er een wedstrijd met twee prijsjes van. De kinderen waren door deze aanpak veel gericht bezig met het onderwerp. Ik kon hen ook duidelijker maken wat ik in hun eigen foto's miste. De kinderen gingen bij de schriftelijk vragen meer in op wat er op de foto te zien was. Ze vergeleken en analyseerden de foto's serieuzer en gaven unaniem de voorkeur aan foto's die gezamenlijk tot stand waren gekomen.

Filmpje Naar aanleiding van het doornemen van de stemformulieren van de beste nieuwsfoto van het jaar, zie 'moment', had ik een gesprek met *F. Wartna* en *J. den Daas* van Villa Zebra, het kinderkunstmuseum in Rotterdam, over hoe we kinderen in een museumsituatie bewuster kunnen laten kiezen. De vragen op het stemformulier worden uitgebreid met 'Wat zie je?', 'Wat denk je?' en 'Wat voel je erbij?' Op die manier worden de kinderen aangespoord om naar 'De beste nieuwsfoto van het jaar' op zoek te gaan en niet alleen maar te stemmen op het *onderwerp* van de foto.

We ontwikkelden ook een plan om een animatiefilmpje te laten maken waarin de kinderen op een grappige manier wordt uitgelegd dat een fotograaf manipuleert met beeldelementen, om op die manier een idee of gevoel over te brengen. Als dit filmpje gerealiseerd wordt, kan ik dat weer in mijn lessen laten zien om kinderen beeldbewuster te maken.

Conclusie Door mijn vraag '*Hoe kan ik kinderen beter naar foto's laten kijken?*' via verschillende invalshoeken te onderzoeken heb ik er een andere manier van lesgeven bij gekregen:

* Ik stel me aan het begin van een sessie terughoudender op dan voorheen en laat kinderen eerst zelf fotograferen. De vragen aan de kinderen gaan over de concrete opdracht. Door dan nog wat ruimte te laten om het op een andere manier aan te pakken, benadruk ik het spelplezier. Zo geef ik ze meer speelruimte en kan ik de kinderen een fotografisch effect duidelijker tonen. En ze zien mij zelfs meer als een fotograaf, merkte ik tot mijn verrassing.

* Ik zou ieder project willen starten met een les in bovengenoemde vingeropdrachten. Zo is het *doen* meer gekoppeld aan het *denken*. En dan pas in les 2 het eigenlijke onderwerp aansnijden.

* Door dit onderzoek heb ik meer inzicht gekregen in wat op welke leeftijd bespreekbaar is. En dat ik daar eigenlijk pas vanaf groep 7 echt mee kan beginnen. Ik zal meer open vragen stellen bij een bespreking van foto's. Met *M. van Rossum* heb ik bekeken welke vragen relevant en stimulerend zijn en welke juist remmend werken. Hoe je een gesprek kunt ombuigen en iedereen aan het denken kan zetten.

* Ik laat kijktesten in toetsopstelling invullen, waardoor ik meer inzicht krijg in het niveau van individuele kinderen en zo ook stille kinderen kan inschatten.

* Ik zorg voor meer afwisseling in de manier waarop ik fotografie aanbied. Naast fotograferen ga ik met de kinderen bijvoorbeeld schrijven over foto's, titels verzinnen, foto's voor een gedeelte afdekken, of ze op één beelddaspect bekijken. Als een spelletje en met humor, want dat beklijft zoveel beter.

*Ik zal leerkrachten aansporen om ook nieuwsfoto's te bespreken. Want het kunnen analyseren van beelden behoort tot de basisvaardigheden van alle mensen die in onze complexe beeldcultuur leven. Het is een onmisbaar deel van de algemene ontwikkeling.

*In dit artikel gaat het voornamelijk over de bovenbouw. Dan kan een kind inzicht krijgen in beeldaspecten. *B. Schasfoort* schrijft dat het kind een moeilijke tijd als tekenaar heeft tussen 11 en 15 jaar. Dan ziet het kind een te groot verschil tussen zijn eigen tekening en de wereld. Dit betekent een extra stimulans om dan beeldaspecten met het fototoestel te verkennen.

Verantwoording Het was een boeiende ervaring om te horen hoe iedereen vanuit zijn eigen visie met kinderen werkt. Van ieder gesprek heb ik een verslag gemaakt. Veel vragen bleven onbeantwoord, simpel omdat ik teveel vragen had. Het is duidelijk dat ik geen wetenschapper ben, maar een mens van de praktijk. Het was goed om andere meningen te horen en stil te staan bij de essentie: *Wat kan ik kinderen leren over fotografie*. Iedereen heeft mij geholpen om dichter bij het antwoord op die vraag te komen, waarvoor nogmaals mijn hartelijke dank.

Gesprekken

I. Dennesen	Docent fotografie op de Kunstmagneetschool Paul Kruger in Den Haag
F. Haanstra	Lector Kunst- en cultuureducatie, Hogeschool voor de Kunsten, Amsterdam
A. Hulzink	Beeldhouwer en docent beeldend, Hildebrand v. Loonschool, Amsterdam
M. van Rossum	Filosofiedocente in Delft
T. Tolsma, V. van der Heide	Kunstenaars en docenten Kunstkijkuren in Amsterdam
F. Wartna, J. den Daas	Directeur en PR medewerker Villa Zebra in Rotterdam

Artikelen

D. Kolen - van Loon	Hoe jonge kinderen foto's zien - Cultuur Educatie 2008
L. S. Liben	Hoe kinderen naar foto's kijken- Cultuur Educatie 2006
M. Sharples	Children as photographers -Visual communication Birmingham

Boeken

H. Aarsan	Ik zie ik zie
E. Arizpe, M.Styles	Children reading pictures
M. Boon, P.H. Steenhuis	Filosofie van het kijken
A. Chambers	De leesomgeving
W. Ewald	I wanna Take Me a Picture
J. van Leeuwen	Een halve hond heel denken
J. van Onna, A. Jacobse	Laat maar zien
B. Schasfoort	Beeldbeschouwen in het basisonderwijs
J. de Vos	Nerveuze pixels
Methode uit België	www.ingebeeld.be
M. Kapteijns	Video Hardop kijken

Noot In de aanvraag aan het AFK heb ik de *Corantijnschool* genoemd. Het bleek uiteindelijk niet haalbaar om in die periode voor deze leeftijdsgroep een onderzoek te doen. Bij de Annie M.G. Schmidtschool lukte het wel om medewerking te krijgen voor mijn onderzoek.

Met dank aan

Amsterdam, 8 juli 2009

Marije van der Hoeven

P. S. Ik vond het grappig dat in de periode dat ik dit verslag schreef, er een flinke discussie in fotografenland woedde over de schietfoto's van een amateur. De verzameling van R. van Dijk, die ieder jaar op de kermis een schietfoto van haarzelf maakte, werd door Hans Aarsman voorgedragen als aankoop voor het Stedelijk Museum in Amsterdam. Die discussie zet ook dit schrijven in een lichter perspectief. Want het plezier in het maken, bekijken en bespreken van foto's is doorslaggevend, niet de technische beheersing van kompositie, licht of standpunt.